

TRADICINIO IR MODERNAUS TIKĖJIMO SANDŪRA IKIEGZILINĖJE BERNARDO BRAZDŽIONIO KŪRYBOJE

Silvija Rakutienė

Lietuvos sveikatos mokslų universitetas
Kalbų ir edukacijos katedra
M. Jankaus g. 2, LT-50275, Kaunas

Elektroninis paštas: silvija.rakutiene@lsmuni.lt
Telefonas: +37061282360

Pateikta: 2018 m. sausio 30 d.; priimta spausdinti: 2018 m. birželio 18 d.

DOI:10.13165/SMS-18-10-1-05

Santrauka. Dvidešimtojo amžiaus pirmosios pusės lietuvių poezijoje išryškėja subjektyvi religingumo samprata, grindžiama žmogaus asmeninio tikėjimo paieškų įteisiniu. Subjektyvios religinės patirtys, atsiskleidžiančios literatūros kūriniuose, skiriasi nuo to meto visuomenėje vyraujančios religinės praktikos ir liudija modernėjantį požiūrį į tikėjimą, parentą modernios religinės savimonės vystymusi. Įprastą religinę poeziją, kurios esmė – tikėjimo tiesų aiškinimas ir Viešpaties šlovinimas, keičia asmeninio tikėjimo paieškos. Šis postūmis itin akivaizdus vieno žymiausių lietuvių poetų, Bernardo Brazdžionio, ikiegzilinio laikotarpio kūryboje (1924–1944 m.). Straipsnyje, pasitelkus komparatyvistinį tyrimo metodą, papildytą interpretacinėmis išvalgomis, analizuojami religiniai ikiegzilinės poeto kūrybos motyvai, stengiantis išryškinti tradicinio ir modernaus tikėjimo sandūros dramatiškumą bei akcentuojant krikščioniškojo egzistencializmo aspektą. Tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad B. Brazdžionio kūryba yra persmelkta neokatalikybės idėjų, joje galima stebėti religinės sąmonės brendimo kelią nuo tradicinio iki moderniai suvokto individualaus religingumo. Egzistencinė krikščionybės interpretacija leidžia šį poetą laikyti katalikiškojo egzistencializmo lietuvių literatūroje atstovu.

Reikšminiai žodžiai: B. Brazdžionis, lietuvių poezija, modernizmas, religija literatūroje, krikščioniškasis egzistencializmas

Įvadas

Žmonijos istorija ir kultūra (o tai reiškia – ir literatūra) vystosi ciklais, kaip nuolatinis svyravimas tarp tezės ir antitezės, o kiekvienas naujas laikmetis visų pirma pasireiškia kaip aktyvus prieš tai buvusių vertybių neigimas ir siekis kuo akivaizdžiau pakeisti, modernizuoti visas žmonijos veiklos sritis. Šiam dėsniui paklūsta ir nuolat pasaulinės literatūros procesus besivejanti lietuvių literatūra, kurioje įsibėgėjant XX amžiui romantizmo abstrakcijos ir praeities idealizavimą keičia pabrėžtinai realizmo daiktiškumas ir kasdienybės suaktualinimas, o realizmo kasdienio gyvenimo aprašymus transformuoja įvairios modernizmo srovės – simbolizmas, neoromantizmas, avangardizmas, ekspresionizmas ir kiti „izmai“, siekė kasdienybėje surasti naują turinį ir tai perteikti nauja forma. Patys XX a. pirmosios pusės literatūros apžvalgininkai ir tyrinėtojai tai įvardija kaip nuolatinę tikrovės ir netikrovės priešpriešą (St. Anglickis¹), tezės ir antitezės atsikartojimus (A. Vaičiulaitis²) ar nepaliaujamus literatūros pulsavimus (K. Korsakas – Radžvilas³).

Šie procesai neaplenkė ir religinės lietuvių poezijos, turinčios bene giliausias tradicijas lietuvių literatūroje. Religinių giesmių, himnų, psalmių ir maldų vertimai padėjo lietuvių poetinės kalbos pagrindus. Esama nemažai literatūriškai vertingų religinių tekstų vertimų (M. Mažvydo, B. Vilento, J. Bretkūno, M. Daukšos, L. Rėzos ir kt.), kuriais remdamiesi XIX-ojo amžiaus lietuvių poetai M. Valančius, A. Strazdas, A. Baranauskas pradėjo originalių lietuviškų giesmių tradiciją⁴.

XX a. asmens religingumas jau nebėra neginčijama savaiminė duotybė, religingumas imamas suvokti ne tik kaip religinių doktrinų pripažinimas, priklausymas bendruomenei ir laikymasis jos religinių nuostatų, bet kaip asmenybės dalis, smarkiai lemianti vidinį, dvasinį gyvenimą. Taigi asmens tikėjimas tampa svarbus ne tiek bendruomenei ir jos nariui, kiek jam kaip individualiai asmenybei, galinčiai turėti savitų tikėjimo nuostatų, kurios gali ir nesutapti su tradicinėmis toje bendruomenėje vyraujančiomis pažiūromis. Taigi atsiranda poreikis deklaruoti individualų tikėjimą.

Tai pastebima ir dvidešimtojo amžiaus pirmosios pusės lietuvių poezijoje, kurioje ima ryškėti subjektyvi religingumo samprata. Įprastą religinę poeziją, kurios esmė – tikėjimo tiesų aiškinimas ir Viešpaties šlovinimas, keičia asmeninio tikėjimo paieškos. Poezijoje atsiskleidžia asmeniškėsni, gilesnis santykis su tikėjimu ir religija, nulemtas mąstančio žmogaus sąmoningo apsisprendimo.

Bernardo Brazdžionio negalima įvardyti vien religiniu poetu arba jo kūryboje ieškoti vien išgrynintai religinių eilėraščių – jo kūryba įvairiapusė, paliečianti įvairias temas ir analizuojanti daugelį žmogaus sielos aspektų. Literatūrologiniu požiūriu (poezijos motyvai, temos, poetinė forma...) B. Brazdžionio kūrybą tyrinėjo V. Areška, V. Balsevičiūtė-Šlekienė, S. Daugirdaitė, V. Daujotytė, S. Geda, V. Kubilius, S. Laurenčkaitė, K. Nastopka, D. Satkauskytė, V. Skrupskelytė, R. Tūtlytė, T. Venclova ir kt. Į religinius B. Brazdžio-

1 Anglickis, St., *Tarp dviejų mūsų naujosios literatūros polių*. – Dienovidis, 1939, Nr. 1, p. 1–8.

2 Vaičiulaitis, A., *Dvidešimties metų lyrika: tezės ir antitezės lietuvių poezijoje*. – Židinys, 1938, Nr. 5–6, p. 686–695.

3 Korsakas – Radžvilas, K., *Literatūros pulsavimai*. – Lietuvos žinios, 1939 gruodžio 30.

4 Čiočytė, D., *Biblija lietuvių literatūroje: santykio variantai: imitacija, transformacija, deformacija*. Vilnius: LLTI, 1999.

nio kūrybos aspektus labiausiai gilinasi V. Bagdonavičius, D. Čiočytė, J. Girdzijauskas, L. Grigaitytė, R. Jurgelionis, B. Krivickas, V. Kulbokas, M. Linkevičius, E. Matuzevičius, J. Povilionis ir kt. Dauguma šių tyrimų pasirodė periodinėje spaudoje 1989–2003 m., juose analizuojama daugiausia poegzilinio laikotarpio B. Brazdžionio kūryba, kurioje poetas jau atsiskleidžia kaip susiformavęs kūrėjas, turintis daugeliui atpažįstamą savitą veidą.

Šiame straipsnyje bus bandoma pažvelgti į Bernardo Brazdžionio kūrybinį palikimą, gilinantis į mažiau tyrinėtą poetinio brendimo laikotarpį. Taip pat poeto kūryba bus analizuojama visiškai nauju aspektu – eilėraščiuose bus ieškoma modernėjančios XX a. religinės sąmonės, atpažįstančios tradicinio ir modernaus, tikro ir tariamo tikėjimo ženklius, požymių.

Taigi šio straipsnio **tikslas** – aptarti religinius poeto kūrybos motyvus stengiantis išryškinti tradicinio ir modernaus tikėjimo sandūrą, akcentuojamą ikiegzilinėje poeto kūryboje. Tikslui pasiekti naudojamas komparatyvistinis tyrimo **metodas**, kuris papildomas interpretacinėmis išvagalomis.

Tyrimo **objektas** – B. Brazdžionio religinio turinio poezija, publikuota 3–4 XX amžiaus dešimtmėčiais, kurioje atsiskleidžia ganėtinai modernus santykis su krikščionybe, eilėraščiuose išreiškiantis akivaizdžią skirtį tarp tikro ir demonstratyvaus tikėjimo, tarp tikėjimo ir religingumo. Tekstų turinio ir formos žaismėje poetas perteikia savo laikotarpio mąstančio ir tikinčio žmogaus drąsą ir tragizmą.

1. Religinių motyvų sklaida XX a. pirmosios pusės lietuvių poezijoje – nuo bibliinių modelių imitavimo iki krikščioniškojo egzistencializmo

Religiniai motyvai, temos, simbolika ir įvaizdžių sistema į lietuvių poeziją atėjo kartu su bibliinių giesmių, psalmių, himnų vertimais ir giliai įsitvirtino lietuvių literatūroje. Ilgą laiką lietuvių tautinės poezijos raiška apsiribojo liaudies dainų muzikaliais sąskambiais ir garsų harmonija. Šių poezijos tekstų įvairovė, žodynas ir vaizdų simbolika buvo smarkiai apriboti žanro tradicijos. Žemdirbiškai konkreti, abstrakcijų stokojanti kalba ėmė plėsti savo semantinius ir poetinius laukus tada, kai dėl įtakos sferų varžantis katalikybei ir protestantizmui atsirado poreikis versti religinius tekstus į nacionalines kalbas. Biblijos fragmentų vertimas į lietuvių kalbą skatino plėsti ir atnaujinti žodyną, ieškoti naujų išraiškos priemonių.

Remdamiesi M. Mažvydo, B. Vilento, J. Bretkūno, M. Daukšos, L. Rėzos ir kt. literatūriškai vertingais religinių tekstų vertimais, XIX a. poetai M. Valančius, A. Strazdas, A. Baranauskas pradėjo originalių lietuviškų giesmių tradiciją, kurią vėliau tęsė Maironis, M. Gustaitis, V. Mykolaitis–Putinas ir kt. Šių lietuvių poetų lyrikoje harmoningas krikščioniškasis pasaulėvaizdis įgauna poetinį matmenį, eilėraščių subjektas visą laiką jaučia nuolatinį, bet ne prievartinį Dievo dalyvavimą savo būtyje, gamtoje randamas Dievo buvimo liudijimas ir suvokiama Jo visagalybė. Lietuviškojo simbolizmo poetika, paremta ypatingais kontrastais ir nuolatinėmis dangaus ir žemės, žmogaus ir pasaulio, žmogaus ir aukštesnės esybės dichotomijomis (M. Vaitkus, M. Gustaitis, F. Kirša, V. Mykolaitis–Putinas) sudaro sąlygas atsiplėšti nuo žemiško konkretumo ir nukreipti mintis į Visatos sąrangos apmąstymą⁵.

5 Čiočytė, D., *supra* note.

Būtent toks religijos suvokimas šiame straipsnyje priimamas kaip tradicinio tikėjimo modelis. Šis modelis ilgą laiką buvo būdingas ne tik religinio turinio tekstams bei poezijai, bet ir išlaikė savo pozicijas bendruomeninėje sąmonėje, formuodamas įprastą tikinčio / religingo žmogaus pasaulėjautą ir pasaulėžiūrą. Toks tikėjimo modelis buvo priimtinas ir oficialiajai bažnyčiai, nes atitiko oficialiąsias religines doktrinas.

Įsibėgėjant XX amžiui (trečiasis dešimtmetis) tikėjimo deklaravimas lietuvių literatūroje palaipsniui pereina į idėjinę plotmę. Tam įtaką galbūt darė tai, jog religija, visuotinai išsisknijusi XX amžiaus pradžios lietuvių mąstyme, kartais atrodė prarandanti savo pirminį sakralumo aspektą ir pasiliekanči tik pragmatiską visuomenės gyvenimą ribojanti institucija. Iškelus mintį apie tautinės bažnyčios ir tautos kaip bažnyčios idėją⁶ atsiranda poreikis neįkyriai atgaivinti pirmąją religinę savimonę, tam pasitelkiant visas įmanomas priemones. Tautinis pradas glaudžiai persipina su katalikiška pasaulėjauta ir pasaulėžiūra. Atsiranda prielaidos išvysti skirtį tarp deklaruojamų bažnytinių doktrinų ir visuomenės gyvenimo, tarp tikėjimo ir religijos. Vis tik kol kas šios išvalgos dar labai nedrąsios.

Atsiskaidoma atviro pamokslavimo, didaktinių pamokymų ir artėjama prie universaliųjų biblinių tiesų skelbimo, siekio atskleisti tikėjimo esmę, Dievo idėją. Šio laikotarpio lietuvių poezija vengia atviro religinių tiesų ar problemų deklaravimo, tačiau dvasinių žmogaus aspektų patyrimas, žmogiškoji egzistencija, tautos likimas daugelio poetų apmąstomi religinėje perspektyvoje (J. Aistis, M. Linkevičius, A. Miškinis ir kt.)⁷. Palaipsniui vaduojamasi iš bendruomeninio religingumo ir siekiama menine vaizduote bei intuicija atskleisti individualų santykį su Transcendencija.

Ketvirtajame dešimtmetyje modernistinės kultūros reformavimo idėjos pasiekia savo apogėjų, nepalikdamos nuošalyje ir religijos. Pačios Bažnyčios viduje atsiranda žmonių, atkreipusių dėmesį į vis didėjantį atotrūkį tarp oficialiosios bažnytinės tikėjimo doktrinos ir realaus tikinčiųjų gyvenimo. Katalikybės reformacija Vakarų Europoje tampa vienu iš pagrindinių laikmečio iššūkių, negalėjusių nepaveikti ir Lietuvos.

Žymiausi religijos klasikinio modernizmo atstovai (A. Luazi, E. Le Rua, M. Blondelis, H. Šelis, Dž. Tareilas, B. fon Hiugelis, S. Minokis, R. Mūris...) teigė, kad bažnytinės apeigos ir maldos tesančios žmogiškosios kultūros simboliai, tad gali kisti kultūros raidoje. Taigi religinės praktikos forma neturinti būti svarbesnė už turinį. Pradžioje pasmerktos kaip paklydimas, neokatalikybės atmainos tarpukario laikotarpiu toliau formavosi, o kai kurios modernistų idėjos vėliau buvo Bažnyčios oficialiai priimtos⁸. Taigi buvo patvirtinta idėja, kad kaita yra įmanoma, o literatūros kūrėjai tame išvėlgė galimybę perteikti savo kūryboje individualų suvokimą apie Transcendenciją.

Krikščioniškojo egzistencializmo formavimuisi pagrindinį postūmį suteikė S. Kierkegaard'as, akcentavęs asmeninio santykio su Dievu galimybę ir būtinybę. Būtent šis santykis, anot jo, nustelbiaš visas bendruomenės sukurtas normas ir socialinių struktūrų bei institucijų žmogui primetamas nuostatas. Iškeliamas mąstantis, abejojantis, mistiškai Dievą patiriantis žmogus.

6 Krikščionybės Lietuvoje istorija. [sud. : Ališauskas, V.]. Vilnius: Aidai, 2006, p. 356.

7 Čiočytė, D., *supra* note.

8 Ališauskas, V., Bagdonas, R., Burnys, Z., Religijotyros žodynas. Vilnius: Mintis, 1991.

Ketvirtąjį dešimtmečio lietuvių poezijoje atsiranda puiki terpė egzistencialistinėms krikščionybės idėjoms, kurios iš pradžių sutinkamos gana negatyviai dėl savo neramaus demonizmo, pesimizmo, vienišumo demonstravimo. Poezijoje atsisakoma vienaplanio žmogaus vaizdavimo būdo, akcentuojamas žmogaus vidinis prieštaravimas, kūno ir dvasios gyvenimo kontrastas. Eilėraščių subjektas jaučia poreikį patirti Transcendenciją, tačiau ne atlikdamas religinius ritualus, o patirdamas mistišką Dievo esaties išgyvenimą. Transcendencija jaučiama kaip kažkas nepažinomas ir paslaptingo, siekiama atskleisti būties paslaptį. Visą laiką ieškodamas kontakto su Dievu, žmogus niekada nėra tikras jį surasiantis, nuolat jaučiamas Dievo priartėjimas ir atsitolinimas, visiškai nepriklausantis nuo žmogaus troškimų ir pastangų. Tai neabejotinai modernaus tikėjimo modelis, stipriai besiskiriantis nuo tradicinio, klausimų nekeliančio ir abejonių nepripažįstančio bendruomeninio religingumo.

Istorinių pervartų ir žmogiškųjų praradimų fone dvasinių žmogaus būties aspektų pastovumas tampa gyvybiškai svarbus. Ypač tai pastebima II Pasaulinio Karo išvakarėse publikuojamoje ir karo metų lietuvių poezijoje. Žmogiškosios egzistencijos nerimas ir metafizinio būties absurdiškumo suvokimas kulminaciją pasiekia V. Mačernio sonetuose, kuriuose skeptiškas, nusivylęs, viskuo abejojantis, atramos taškų nei istorijoje, nei religijoje nerandantis žmogus vidinės jėgos yra priverstas ieškoti savyje.

Taigi XX a. lietuvių poezijoje galima pastebėti stiprų religinį pradą, kuris persipina su tautos atgaivinimo, jos sustiprinimo idėjomis. Kultūrinio modernizmo įtakoje pradedama suvokti, kad visuomenės stiprybę lemia atskirų individų gebėjimas būti asmenybėmis, o tai apima ir jų pasiryžimą ne aklai sekti tradicijomis ir normomis, bet egzistuoti jas apmąstant, *į*-vertinant ir *per*-vertinant. Transcendencinė patirtis tampa viena pagrindinių idėjų, įgalinančių žmogų perteikti subjektyvų, individualų Dievybės suvokimą.

2. Transcendentinės patirties transformacija Bernardo Brazdžionio ikiegzilinėje poezijoje

Bene giliausiai modernaus žmogaus santykis su Transcendencija atskleidžiamas B. Brazdžionio poezijoje, kurioje atgaiviamos giesmės, maldos, psalmės, pranašystės tradicijos, tuo pat metu šias tradicijas *re*-formuojant ir *trans*-formuojant. Religinės ir literatūrinės poeto savimonės brendimas tęsiasi vos du dešimtmečius ir sutampa su asmeninės bei socialinės brandos laikotarpiu, stipriai įtakojamu iš pradžių tautinio pakilimo idėjų, o vėliau – artėjančios pasaulinės katastrofos nuojautų. Jo lyrikoje suabsoliutinama dievoieškos situacija, visas žmogaus gyvenimas suvokiamas kaip nenumaldoma kelionė Dievo link. Religinės idėjos ir motyvai atsiranda pagrįsti panašumo, analogijos principais ir pakelia lietuvių poeziją į universalesnį lygmenį.

2.1. Pirmieji B. Brazdžionio poetiniai bandymai – tradicinė šlovinimo, dėkojimo, atnašavimo poezija

Pirmieji B. Brazdžionio poetiniai bandymai (1924–1929 m.) atskleidžia tradicinį santykį su krikščioniškąja religija, kurį nulėmė tai, kad poetas buvo auklėjamas griežtos

katalikės, giliai tikinčios motinos ir „beveik indiferento“ tėvo, kuris per daug nesikišo į sūnaus dvasinio prado ugdymą⁹. Šeimos „namų bibliotekėlę“ sudarė maldaknygė (iš jos būsimasis poetas ir mokėsi skaityti), Maironio, A. Strazdo ir A. Baranausko giesmių knygos, formavę pradinį B. Brazdžionio suvokimą apie eilivimą ir poetinę kūrybą.

Pirmuosius eilėraščius B. Brazdžionis parašė mokydamasis Biržų gimnazijoje ir mie-lai bendradarbiavo su visomis redakcijomis, kurias sudomino jo kūrybiniai bandymai. Ankstyvosios kūrybos laikotarpyje religines temas gvildenančių eilėraščių dar nėra labai daug, juos nustelbia patriotiniai, socialiniai motyvai, bandymai pamėgdžioti simbolistų, neoromantikų, netgi avangardistų poeziją, bet giliai tikinčioje kaimiečių šeimoje užau-gęs poetas negalėjo nepalieti šios temos. Tuo labiau, kad jis pats nuolat akcentuoja savo tikėjimą, studijuodamas dalyvauja „Šatrijos“ draugijos veikloje. Ne itin originalią, bet tin-kamas idėjas perteikiančią gimnazistišką poeziją publikavo katalikų žurnalai „Židinys“ (1927–1937), „Sargyba“ (1926), katalikiškos moksleivijos laikraštis „Ateitis“ (1925–1930).

Maldos tonacijomis skambančių ankstyvųjų B. Brazdžionio eilėraščių žmogaus san-tykis su Dievu ganėtinai tradicinis ir net šabloniškas, kartais didaktiškai pamokslaujantis (eil. „Penkios saulės“, „Žmonės“, „Saulės žiedelis“, „Kalėdos“ ir kt.). Šiuose B. Brazdžio-nio tekstuose dar nėra tos pranašo pozos ir apokaliptiško katastrofizmo, kurie išryškės vėlesnėje poezijoje ir netgi taps savotišku poeto štampu.

O kol kas poetas rašo šlovinimo, dėkojimo, atnašavimo poeziją, perteikiančią giedrą, jaunatvišką, vidinių abejonių nedrumsčiamą tradicinį tikėjimo suvokimą:

Saulėtas Viešpatie,
Tavo šešėliuose
mūsų aušrinių maldos
piramidės.
Saulėtas Viešpatie,
Tavo pavasaris
amžinas,
šventas,
galingas
ir didis!
Mokame melstis
už tolimą vakarą,
mokame melstis
už manną - už duoną - -
Ačiū Tau, ačiū,
kad menkas ir mažas
ir žydžiu kaip saulės žiedelis
ir vaikštau
po Tavo stebuklų
palaimintą kluoną - - -¹⁰

9 Keturakis, R., *Policija čia nesikišo... [pokalbis su B. Brazdžioniu]*. – Nemunas, 1989, Nr. 1, p. 4–7.

10 Brazdžionis, B., *Saulės žiedelis*. – Židinys, 1929, Nr. 5/6, p. 404.

Panašiai kaip krikščioniškose maldose ir giesmėse, B. Brazdžionio ankstyvojoje kūryboje Dievas yra artimas ir pažįstamas, tėviškai atlaidžiai stebintis žmonijos bruzdesį. Eilėraščių žmogus natūraliai patiria kontrastingą Viešpaties didybę ir savo menkumą, tačiau suvokia esąs Dievo kūrinys, jaučia savyje tūnančią dieviškąją kibirkštį, tad šis kontrastas nėra dramatiškas.

Ko gero dėl tos pačios priežasties dramatinio stokojama ir eilėraščiuose, kuriuose B. Brazdžionis deklaruoja žmogiškąjį mirtingumą, kalba apie mirtį ir visa ko pabaigą (eil. „Aukso paukščiai nuskrido nuskrido“, „Iš visų namų“). Pasyviai stebima baigtis sukelia ne įniršį ar norą pasipriešinti, o tik širdį nuskaidrinantį graudulį, kurio nušviestos paskutinės gyvybės ir grožio akimirkos fiksuojamos kaip atskiri kadrai, trumpalaikis žmogiškosios egzistencijos blykstelėjimas.

Vis dėlto jau ankstyvuojų B. Brazdžionio kūrybos laikotarpiu iškyla neregio figūra, pranašaujanti biblinės šviesotamsos kontrastą, kai fizinis aklumas sudaro sąlygas dvasiniam praregėjimui. Neregio figūra „simbolizuoja žmogaus egzistencinę vienvėgę, užsisiklendimą sielos gyvenime, vidinį susikaupimą“¹¹ ir būtent ji leidžia pirmą kartą B. Brazdžionio poezijoje atsirasti „aš“ ir „jie“ suvokimui, kuris ne tik supriešina asmenį ir visuomenę, bet ir pirmą kartą išreiškia tikro ir tariamo tikėjimo kontrastą:

Visų likimų buvo
po vieną ir po du,
bet man kuris jų teko,
minėti net skaudu...

Į svirną nukeliavęs
jau daug svečių radau.
Atėjo šeimnininkas,
ir aš nusigandau.

Jis uždegė žibintą
taip šviesų, kaip ugnis,
o mano juodo kampo
nepasiekė karšta vilnis.

Girdėjau: šaukė, meldės,
svečiai už likimus...
Tik aš glūdėjau vienas,
nuskriaustas, bet ramus.

Jie žemės turtus matė,
o aš savos širdies...
Ir aš žinau, kad jie man

11 Venclova, T., „Bernardas Brazdžionis“. In *Lietuvių egzodo literatūra 1945-1990*. Vilnius: Vaga, 1992.

kada nors pavydės.
 Jie brolių nužudyti
 galėjo mirtinai;
 o aš likau be keršto,
 kaip vaikas amžinai.

Jie kito širdis kuopė,
 savas suteršdami;
 o aš valau tik savo -
 ir sąžinė rami.¹²

Per išorinės tamsos ir vidinės šviesos kontrastą atskleidžiama biblinė dieviškoji šviesos prigimtis. Ugnis tuo pačiu metu gali būti ir gėris, ir blogis, švelnumas ir kankinimo priemonė, ji gali atskleisti prisiartinančio arba nutolstančio Dievo idėją¹³. Kol kas tekste galime surasti tik užuominą į Transcendencijos prisiartinimą – tai į svirną ateinantis ir žibintą uždegantis šeimininkas. Įdomu, kad neregys jaučiasi nesantis vertas patirti Dievybės priartėjimą – jo nepasiekia „karšta vilnis“, tačiau nepaisant to, nesididžiuodamas, bet ir nesizemindamas eilėraščio subjektas suvokia savo egzistencijos vertę, referuodamas analogiją į biblinį nekalto vaiko įvaizdį. „Širdies turtai“ priešpastomi „žemės turtams“, ramybė – goduliui, pavydui, kerštingumui, mėgavimuisi apkalbomis. Svarbu pastebėti, kad subjektas suvokia, jog visa tai tėra prigimtiniai žmogaus instinktai, tačiau jie tampa nuodėme, kai bandoma prisidengti tikinčio žmogaus kauke, demonstruoti rėksmingą pamaldumą, veidmainiškai apsišvarinti savo širdį, akcentuojant kitų žmonių tariamą sielos purvą.

Anot poeto, tikrųjų vertybių suvokimas, keršto nepripažinimas, rami sąžinė, savos širdies valymas – tai pagrindinės sąlygos, suteikiančios tikrąją prasmę žmogaus gyvenimui, neleidžiančios paklusti žemiškuose keliuose ir priartinančios prie Dievo ir tikrojo tikėjimo. Taigi vienišas ir atsiskyręs nuo žmonijos neregys tampa pasaulio esaties regėtoju, patiriančiu ypatingą, pirmąją vienybę su Transcendencija.

2.2. Tvirtu tikėjimo ir pastangų tikėti kontrastas ekspresionistiniuose B. Brazdžionio ieškojimuose

Ketvirtajame XX amžiaus dešimtmetyje į lietuvių literatūrą vis aktyviau veržėsi naujoji literatūrai karta, burdamasi į įvairias (kartais vienadienes) grupes ir grupeles, atsisėdama pasaulėžiūros ir pasaulėjautos, literatūrinių siekių įvairovę. Pagrindinis visai kartai bendras bruožas buvo veržlus noras tęsti „literatūros modernintojų“ užmojus, atsispiriant nuo to, ką pasiekė lietuvių avangardistai, „Keturvėjininkai“. Ši karta vadino save „ekspresionistais“, „konstruktyvistais“, „futuristais“, „siurrealistais“, „neorealistas“, „postekspresionistais“, „maginiais realistas“, „naujojo daiktiskumo šalininkais“ bei kito-

12 Brazdžionis, B., *Neregys*. – Židinys, 1928, Nr. 2, p. 82.

13 Biolo, S. J., *Žmogus priešais Dievą*. Vilnius: Lumen fondo I-kl, 1992.

kiais „-istais“ ir skelbėsi visko, kas sena, griovėjais, demonstravo nesitaikstymą su visuomenės standartais ir miesčionišku gyvenimo būdu.

Studijų metais Bernardas Brazdžionis įsitraukia į literatūros almanacho „Granitas“ veiklą, kurioje susitinka katalikiškosios literatūros atstovai (A. Vaičiulaitis, B. Brazdžionis, P. Karuža, P. Naujokaitis, P. Orintaitė, A. Dičpetris, A. Budrys, A. Briedis) ir neabejotinai „svetimi“ St. Anglickis ir J. Banaitis, tad poetas atsiduria skirtingomis kryptimis pučiančių literatūrinių vėjų pagairėje. Susipažinęs su Vakarų Europos modernistine literatūra ir lietuvių literatūrinių modernistinių bandymais poetas negali nepakeisti savo požiūrio į poetinę kūrybą.

Bene didžiausią įtaką poeto kūrybos modelio kaitai turėjo jo draugystė su „Linijos“ redaktoriumi Stasiu Anglickiu ir bendradarbiavimas šiame leidinyje. „Linijos“ redakcinę kolektyvą sudarė itin skirtingi autoriai (St. Anglickis, B. Brazdžionis, J. Banaitis, A. Briedis, V. Katilius, J. Šukys, B. Rutkauskas, B. Babrauskas), kurie nesukūrė bendros estetinės ideologijos, pagrindiniu programos principu pripažindami „individualizmą“. Savo programinėse nuostatose linijiečiai nurodė, kad jų tikslas yra „kūryba pasisakyti apie kūrybą“, iškelė tikslą neužsibrėžti jokių tikslų, nesusikaustyti jokiais taisyklėmis, atsiriboti nuo bet kokių srovių ir kitų lietuvių literatūros kūrėjų, neperimti aklai „svetimų literatūrų bei kultūros laimėjimų įtakos“, o prieš tai juos „suvirškinti“. Jie skelbė visišką kūrėjo ir kūrybos autonomiją, už ką buvo apšaukiami anarchistais, užsikrėtusiais „subjektyvizmo maru“¹⁴. Kvietimas „individualiai įprasminti bendražmogiškąjį turinį“ kartu buvo ir raginimas atsiplėšti nuo miesčioniškos publikos pageidavimų, visuomeninių schemų, „valdiškai“ tendencingos, „sukombinuotos pagal iš šalies pateiktą programą“ kūrybos¹⁵.

B. Brazdžionį visiškai tenkino ši pozicija, nes jis teigė pripažįstąs gera ir tinkama bet kokią literatūrinę kūrybą, kuri neapsiribojo vien ankstesnių tradicijų kartojimu, buvo naujoviška ir moderni. Taigi du linijiečių akcentuojami dalykai – bendražmogiškas turinys ir individuali raiška tapo svarbiausia poeto kūrybos nuostata.

Aktyviausiu B. Brazdžionio ekspresionistiniu eksperimentu poezijoje galima pavadinti 1931 m. išleistą eilėraščių rinkinį „Amžinas žodas“, kuriame poetas siekia avangardo pavyzdžiu sumoderninti erdvę ir atnaujinti kalbą. Rinkinyje pastebimas ryškus kontrastų akcentavimas, pradedant kontrastingai sudėliotais turinio ir formos akcentais ir baigiant itin užaštrinta skirtimi tarp „manęs“ (bravūriškai ciniško arba giliai asmens būtį reflektuojančio eilėraščių lyrinio subjekto) ir „kitų“ (aklai normų besilaikančios, pasroviui plaukiančios, sumaterialėjusios visuomenės).

Ryškiausias kontrastas tarp tradicinio ir modernaus, tikro ir tariamo tikėjimo šio rinkinio poezijoje išryškėja lyginant eilėraščius, kuriuose išreiškiami asmeniniai tikinčio žmogaus jausmai, apimantys per didžiąsias krikščioniškas metų šventes (Kūčios, Kalėdos, Velykos), su ironiškais (kartais – autoironiškais) tekstais, kuriuose akcentuojami religinių ritualų prioritetas, o religinė praktika užgožia Transcendencijos potyrį.

14 Katilius, V., Židiniai ir žmonės. Vilnius: Vaga, 1997, p. 99.

15 Pasisakymas. – Linija, 1932, Gegužės 1, p. 1.

Iš vaikystės likę ryškūs prisiminimai apie didžiųjų švenčių sukeltus jausmus išskyla eilėraščiuose kaip tyro, vaikiško, imanentiško tikėjimo pavyzdys, skatinantis žmogų kontempliuoti Dievo artumą:

Baltų sielių, juodų sielių
nemunais užtvino paskutinė advento naktis ... -
Ant tų sielių žydi baltos rožės -
baltos saulės trys.

Pilna mano dūšia ir pilna širdis
žalių eglių, kadugių žalių.
Ir lūšnelė mano tai pilna Jam
aukso ir sidabro ir brangių žaislų.

Šokite jūs, mano dienos, saulėtos ir liūdnos,
ir vaikai prie kūdikėlio Kūčios ir visi vaikai.
Susirūpinęs ir nusiminęs valgau Viešpaties Bernelio Duoną,
o už durų beldžiasi, už durų supasi visi varpai...¹⁶

Baltos spalvos akcentas krikščioniškojoje ikonografijoje reiškia tyrumą, švarumą, šventumą. Eglių ir kadagių žaluma baltame sniege liudija amžinai gyvą, nuolatos atsinaujinantį tikėjimą. Eilėraštyje patiriamas tyras džiaugsmas laukiant Kūdikėlio Jėzaus gimimo vaikiškai natūralus ir tikras. Tikėjimas Transcendencijos prisiartinimo galimybė leidžia pajusti, kad pasaulis egzistuoja Dievo meilėje. Ir tik eilėraščio pabaigoje atsirandantis jausminis kontrastas priverčia pajusti skirtį tarp džiūgančio vaiko ir rūpesčiuose paskendusio suaugusio žmogaus būties, tarp tradicinės ir modernios religinės sąmonės. Poetas kelias brūkštelėjimais perteikia modernaus žmogaus pastangas artėti prie Dievo, temdomas jo paties negebėjimo atsiduoti dabarties akimirkai.

Antrajame „Kalėdų“ ciklo eilėraštyje, „Bernelių mišios“, ši tema ne tik pratęsiama, bet ir išplėtojama, kontrastingai derinant džiugų Viešpaties šlovinimo veiksmą ir pačius šlovintojus:

Ir šaukia liaupsės angelai ir meilės kankinės Dievuj mergelės -
ir meldžiasi Aronas, Mozė ir Elijas dievobaimingi ir ramūs,
ir milijonai niekšų gieda Kyrie eleison,
ir milijonai žemės daržo mirštančių minių – laudamus.¹⁷

Užgimimo magija sujungia biblinį vyksmą ir realios dabarties akimirką, maldininkų gretose susimaišo angelai, šventieji, kankiniai, bibliniai pranašai ir milijonai niekšų bei eilinių mirtingųjų. Paaiškėja lyrinio subjekto susirūpinimo priežastis – tai skausmingai išgyvenamas žmogiškojo dualizmo suvokimas, pastangos pripažinti kiekvieno žmogaus teisę prisiartinėti prie Viešpaties ir visų žmonių lygybę Dievo akivaizdoje.

16 Brazdžionis, B., *Kūčia*, ciklas *Kalėdos*. In Amžinas žydas. Kaunas: Sakalas, 1931, p. 121.

17 Brazdžionis, B., *Bernelių mišios*, ciklas *Kalėdos*. In *supra* note, p. 121.

Anot P. Rabikausko, tikras tikėjimas reiškia sąmoningą apsisprendimą „[...] priimti dieviškąjį autoritetą kaip tiesos šaltinį [...]]. Toksai tikėjimas nėra vien tik proto veiksmas, bet jis reikalauja ir valios įsijungimo, viso žmogaus Dievui atsidavimo“¹⁸. Tad jau šiame rinkinyje poetas pasigauna vieną iš neokatalikybės idėjų ir išdrįsta prabilti apie religiją kaip apie kultūros produktą, dalyje eilėraščių eskaluodamas apsimestinio fariziejiško pamaldumo ir atgailaujančio nusidėjėlio temą, sudramatinančią „verto“ ir „neverto“ žmogaus opoziciją.

B. Brazdžionis teigia, kad religingumas, išpažintis, atgaila gali būti tik kaukė, grimas, užsidedamas minios akivaizdoje tam, kad būtų formaliai atliktas tikėjimo aktas, įtvirtinantis asmens poziciją bendruomenėje:

Nueisiu pėsčias į Čenstakavą,
Pėsčias į šventą Vietą.
Aš vienas chamas, aš vienas nusidėjėlis,
Aš vienas juodas ant šio balto svieto.

Girdėjo mano meilės bakchanaliją
Visa ši žemė ir visi aukštieji dangūs;
Ir paskutinė nuodėmė pabudusi
Skausmu ir sielvartu užtvino akių langus.

O buvo laimė ir nelaimėje
Maža, toli, tyli, nežinoma;
Ir buvo taip - ant miesto rinkos harakiri
Visais vardais vadinama.

Visą naktį tylą tyliai rėkia.
Tyla rėkia, naktis mane šaukia.
Tai pasimelsiu dievišku žodžiu, kaip pranašas darydamas stebuklą,
Ir nusiimsiu kaukę.¹⁹

Žmogus, demonstruodamas savo nuodėmingumą ir išdidžiai prisiimdamas didžiausio nusidėjėlio vaidmenį, viešai atgailauja, tačiau šis veiksmas, tarsi charakiri miesto turgaus aikštėje, primena tik atgailos parodiją, tai išvirkščias tikėjimas, vietoj nusizeminimo siūlantis puikybės nuodėmę. Ritualo forma užgožia turinį ir aktas, turintis paliudyti tikėjimą, liudija nutolimą, gal net sąmoningą atsitraukimą nuo jo esmės, liudijamas tikėjimas *pro forma*. Nuogaustaujama, kad religijai siūlomas vienintelis vaidmuo – kaukės, pridengiančios žmogiškos prigimties natūralizmą. Taigi poetas demonstruoja *ne-tikėjimą* ir *ne-pasi-tikėjimą* tradicinėmis tikėjimo išraiškos formomis, bando perteikti tikėjimo modelio kaitos galimybę ir būtinybę.

O eilėraštyje „Ką sakė mūrininkas Jėzui tą naktį“ malda prasiveržia į bažnyčią neįleisto girtuoklio nuoskauda. Nuoširdus ir paprastas, savo menkystės suvokimo kupinas krei-

18 Rabikauskas, P., Krikščioniškoji Lietuva. Vilnius: Aidai, 2002, p. 289–290.

19 Brazdžionis, B., *Charakiri*. In *supra* note, p. 27.

pimasis į Jėzų – vargšų ir pažemintųjų Dievą, kontrastingai derinamas su veidmainingu „teisuolių“ pasipiktinimu. Poetas perkelią biblinį palyginimą apie fariziejų ir muitininką į savo gyvenamąjį laiką ir erdvę, ir parodo, kad girtuoklio atgaila gali būti daug nuoširdesnė ir tikresnė – tokie žmonės yra atperkami, už juos Viešpats mirė ant kryžiaus, o „garbingi tikintieji“, juos atstumdami, paneigia artimo meilės įstatymą:

Manęs žmonės nenorėjo įleisti
į tavo bažnyčią,
nes, sako, aš šunimi smirdu
ir nieko neturiu tau pasakyti.

Jie zakristijoną atvedė,
pirštais rodė ir keikėsi baisiai.
Dieve, ar taip galima elgtis:
prie komunijos eiti ir keiktis?

O aš taip buvau pasiilgęs tavęs,
šventasis berneli...
Tada prisišliejau prie mūro
ir parpuoliau ant kelių.

< ... >
Aš alkoholikas, cinikas, latras,
ir vis tiek aš krikščionis.
O švenčiausias, o emanueli, o mesijau, -
tu būsi prikaltas už šitokius žmones.

O jeigu aš ir šią naktį pas paleistuvę
gulėsiu beprotis namo nesugrįžęs,
kas apspjaudytą, kruviną ir pervertą,
kas nuims tavo Kūną nuo Kryžiaus?..²⁰

Poetas konstatuoja, kad visuomenėje gausėja žmonių, apskritai neturinčių tikėjimo, netikėjimas plinta moderniaje pasaulyje tarsi epidemija. „Dievo sutemos reiškia, kad mes nebežinome, kaip tai padaryti [įkurti Dievo ugnį – aut. past.]. Nebemokame maldos ir nebežinome vietos, kur visa tai vyko. Teologai ir filosofai neįstengia čia ką nors pakeisiti. Galbūt jie gali surasti tiek šviesos, kad pamatytų, kur sutemę“²¹. Vis dėlto tuštėjančiame pasaulyje Brazdžionis išsaugo tikėjimą Viešpaties gailestingumu ir viltis rasti, atkurti egzistencinį Kūrėjo ir kūrinio ryšį. Kalėdinis džiaugsmingas šventojo kūdikio užgimimo laukimas ir pasmerkto, paniekinto Jėzaus nukryžiuavimas perspina kaip bendras biblinis

20 Brazdžionis, B., *Ką sakė mūrininkas Jėzui tą naktį*. In *supra* note, p. 58–59.

21 de Boer, T., *Filosofų Dievas ir Paskalio Dievas*. Vilnius: Aidai, 2006, p. 212.

vyksmas, formuojantis vertybines nuostatas ir įspaudžiantis degančią žymę žmogaus sąmonėje – „vis tiek aš krikščionis“.

Rinkinyje „Amžinas žydas“ biblinės istorijos žinojimas, bibliinių ženklų paieškos kasdienėje realybėje įgalina modernų žmogų betarpiškam, artimam bendravimui su Transcendencija. Mozaikinėmis detalėmis atkurti Jėzaus krikšto, nukryžiuavimo, prisikėlimo momentai, sūnaus paklydėlio istorija, amžinojo klajūno mitas leidžia lyriniam subjektui reflektuoti Dievo artumą ir sukurti dialoginį ryšį, kuriame tarp Dievo ir žmogaus negali būti jokių tarpininkų, niekas negali sukliudyti jų artumui ir tarpusavio ryšiui. Taip pat iškeliamas tikro ir demonstratyvaus religingumo klausimas, leidžiantis supriešinti nuodėmės malda ir šaltus religinius ritualus.

2.3. Krikščioniškojo egzistencializmo atšvaitai B. Brazdžionio ketvirtojo dešimtmečio poezijoje

Dvidešimtojo amžiaus individualizmo ir subjektyvizmo tendencijos Lietuvos visuomenės vertybines nuostatas labiausiai paliečia ketvirtajame dešimtmetyje. Modernus XX a. pradžios žmogus nebesugeba imanentiškai patirti Dievybės, prarandamas natūralus, kaimiškas, žemdirbiškas religingumas, dėl kurio gebama įžvelgti Kūrėją kūrinijos apraiškose. Egzistavimas susvetimėjusiame, miesčioniškame, nuodėmės liūne paskendusiam pasaulyje gąsdina žmogų, nes jis bijo savo paties mirtingumo ir stokoja tikėjimo ne Dievu, o žmogaus dieviška prigimtimi, jo gebėjimu atgimti.

Šio laikotarpio lietuvių poezijai būdinga dviprasmiška jausena, kurią yra puikiai išreiškęs popiežius Benediktas XVI-asis, teigęs, kad modernus žmogus jaučiasi esąs pririštas prie kryžiaus, kuris nesuvokiamu būdu kabo virš bedugnės: „Atrodo, kad jį [žmogų – aut. past.] laiko tik sija, besisupanti virš niekumos, kiekvieną minutę galinti prasmęgti. Tik ta viena sija laiko jį prie Dievo, bet laiko neatplėšiamai. Jis supranta, kad šis medis yra stipresnis už niekumą, už bedugnę po juo, tačiau grėsminga ir galinga dabartis išlieka“²².

Tarpukario laikotarpiu Lietuvoje ima plisti katalikiško modernizmo idėjos, kurias savo kūriniuose plėtojo kun. P. Jakas, iš dalies – filosofai S. Šalkauskis ir A. Maceina, nagrinėdami socialinius katalikybės aspektus. Lietuviškojo neokatalikiškumo samprata grindžiama žmogaus asmeninio tikėjimo paieškų įteisinimu, ieškant vidurio kelio tarp tomistinio transcendentizmo ir modernistinio imanentizmo.

Bernardas Brazdžionis daugelyje savo interviu yra pasisakęs apie gilų kaimišką savo šeimos religingumą. Tradiciškai katalikiškoje šeimoje išaugęs poetas buvo auklėjamas taip, kad gerbtų tradicines vertybes ir vadovautųsi jomis savo gyvenime bei kūryboje, tad tradicinio ir modernaus tikėjimo, tikro ir tariamo religingumo skirtis pačiam poetui buvo itin svarbi ir skausminga. Jis buvo tikras XX a. pradžios mąstantis žmogus, pakankamai kritiškai vertinantis jį supančią visuomenę ir matantis gausybę neatitikimų tarp oficialiai deklaruojamų vertybių ir realaus pasaulio. Poetas atramą savo tikėjimui randa ne tiek Bažnyčios mokymuose, kiek pačiame Šventajame Rašte ir stengiasi atkurti pirmines tikėjimo prasmes, patirti tikinčiojo katarsį.

22 Ratzinger, J., / Benediktas XVI, Krikščionybės įvadas. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2008, p. 19.

Daugelyje B. Brazdžionio tekstų modernus žmogus nebemoka visiškai atsiduoti Dievo malonei, jis trokšta surasti savo Dievą, atpažinti jį minioje. Poetas leidžia savo eilėraščių žmogui tapti Dievo ieškotoju, suteikia jam teisę ir drąsą abejoti ir klausti, atmesti ar sutikti, bandyti perrašyti biblinę istoriją. Kalbėdamas apie modernistinį meną, kun. A. Jakštas kritikavo tokią religijos supratimą ir interpretavimą, teigdamas, kad tokie neva religiniai kūriniai išreiškia neteisingai suvoktą ir dar neteisingiau pateiktą dievybės sampratą. Modernistinio meno bedžiaugsmis santykis su Transcendencija buvo laikomas netgi didesniu pavojū religijai negu pačios Transcendencijos neigimas²³.

Vis tiksliai B. Brazdžionio poezijoje egzistencinis nerimas nėra persmelktas nevilties – poetas literatūros tyrinėtojo G. Viliūno yra vadinamas krikščioniškojo egzistencializmo atstovu²⁴. Labiausiai išplėtotą lietuviško krikščioniškojo egzistencializmo sampratą galima rasti filosofo A. Maceinos darbuose, kuriuose, pasak tyrinėtojo J. Balčiaus, egzistencialistinės idėjos interpretuojamos krikščioniškąja, katalikiškąja dvasia, taigi ši filosofija ir etinė problematika transformuojama remiantis krikščioniškųjų pasaulėžiūrinių, dorovinių vertybių sistema. Niūrios egzistencialistinės įmestumo, vienišumo, pasmerkumo, rūpesčio, baimės, nevilties, netikrumo, niekio, laikinumo, nepaslėptumo sąvokos A. Maceinos kūryboje praranda egzistencinį agresyvumą, yra sušvelninamos santykio su Transcendencija pajautos²⁵.

Ketvirtojo dešimtmečio poezijoje poetas tęsia rinkinyje „Amžinasis žydas“ pradėtą egzistencinės kelionės ir klajūno – Dievo ieškotojo simboliką, tik dabar šiems tekstams suteikiama labiau išgryninta turinio ir formos raiška. Egzistencialistinė dievoieškos idėja tampa viena svarbiausių jo eilėraščių temų. Tikrindamas ir koreguodamas tradicines tikėjimo tiesas B. Brazdžionis savo kūryboje dažnai žaidžia žmogiškosios didybės ir menkumo opozicijomis, siekia iškelti žmogų, kaip Dievo kūrinių, parodyti jo prigimtį, atskleisti jo vidinę duotybę:

Jis pasimels ir grįždamas įbris į juodą klaną,
 Jis klups ir širdį tyčia susižeis.
 Jis kalnus pameta, padugnėse gyvena
 su žalčiais ir šliužais.

<...>

Jo žvaigždės, jo dangus, jo visos saulės šalys,
 vison mirtin, visan gyveniman jam vartai atkili,
 jis valdo sostus kaip nemirštantis karalius,
 o dūžta jis kaip dūžtanti lėlė.²⁶

Akcentuojama pasirinkimo laisvė, žmogaus dichotomiškumas perteikiamas tyrumo ir purvo, tikėjimo ir nuodėmės opozicijomis. Klaidos, paklydimo teisė pateisina žmo-

23 Jakštas, A., *Ekspresionizmas dailėje ir poezijoje*. Kaunas: Šviesa. 1921.

24 Viliūnas, G., *Lietuvių literatūrinis egzistencializmas*. – Komparatyvistika šiandien. Teorija ir Praktika. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2000.

25 Balčius, J., *Antanas Maceina - krikščioniškojo egzistencializmo Lietuvoje pradininkas*. – Logos, 2003, Nr. 35, p. 6–19.

26 Brazdžionis, B., *Dūžtanti lėlė*. In *Ženkliai ir stebuklai*. Kaunas: Sakalas, 1936, p. 86–87.

gaus aklą klupinėjimą, tačiau tik nuo jo paties priklauso, ar bus pasirinktas „nemirštančio karaliaus“ ar „dūžtančios lėlės“ likimas. Dramatiškai sudėliodamas akcentus poetas išvengia atviro pamokslavimo ir tuo pat metu netiesiogiai ir neįkyriai ragina pasirinkti tikėjimo, harmoningo buvimo Dievuje ir su Dievu kelią.

Sutrikęs ir neramus B. Brazdžionio poezijos žmogus, egzistuojantis pervartų kupiname pasaulyje, itin aštriai pajunta egzistencinę vienatvę ir ima ieškoti dialogo su Viešpačiu, siekti vienybės su Transcendencija. Ši vienybė suvokiama kaip kelias įprasminti savo egzistenciją. Eilėraščiuose lyrinis subjektas nepaprastai jautriai sugauna menkiausius antgamtės virpesius, tačiau ne visada sugeba atpažinti ir suvokti ženklus. Daugelyje tekstų Transcendencija neįvardijama, poetas kalba apie Jį, Kažką, Paslaptį, Nežinomybę, Pasaulio sielą, Nežinomą sielą, patvirtindamas egzistencialistinį Dievo nepažinumo akcentą.

Tikrosios maldos ne katekizmuose perskaitomos, o gimsta giliai širdyje, susitaikius su savimi ir pasauliu. Taip eilėraštyje „Izaoko malda“ (rinkinys „Krintančios žvaigždės“) kalbama apie žmogaus vidinį blaškymąsi, prašoma, kad tikėjimas būtų ne deklaruojamas žodžiais, o taptų sielos, širdies savastimi („atimk tikėjimą iš lūpų, netikėjimą iš dūšios“), pramaišiu kreipiamasi į *piktą Dievą, gerą Dievą, kūrėją Dievą, aklą Dievą, kurčią Dievą, meilės Dievą*, kol teodicėjinis priekaištas palaipsniui nuslopsta ir pašlovinamas gyvas *Dievas*. Poetas teigia, kad Dievas turi daug veidų, o žmogaus užduotis – atpažinti Jį ir išsaugoti gyvą tikėjimą.

Susitaikius su tuo, jog Dievo idėjos neįmanoma pažinti protu, ją reikia priimti širdimi, gimsta gražiausi religiniai B. Brazdžionio eilėraščiai, kuriuose Biblijos istorija natūraliai įsilieja į modernaus pasaulio peizažą. Žmogus *čia ir dabar* stebi prisikėlimo stebuklą (eil. „Bethelėm“), mato Viešpaties veidą (eil. „Regėjimas“) ir ištiestą kruviną ranką (eil. „Procesija į Kristų“)²⁷. Pažadinti „žmogaus bedievio“ „dievišką dvasią“ padeda regėjimas, vizionieriškas „stebuklo vakaras miestelyje Emaus“ (rinkinys „Krintančios žvaigždės“).

Dieviško ir kartu žmogiško Kristaus vizijose vaizduojamas Kalno pamokslo Kristus – labai žmogiškas, sutrikęs, nuolankus ir nusižeminęs, liūdintis ir gailėstingas. Paklydusiam ir abejojančiam šiuolaikiniam modernaus pasaulio žmogui daug artimesnis šis Kristaus veidas – žmogiškas rūpintojėliškas Dievas, kuris teisia ir baudžia ne smerkdamas, o verkdamas, kuris kviečia, ieško, atleidžia. Jis žvelgia į pasaulį ir minią ne su priekaištu ar pasmerkimu, o persmelktas giliai antgamiško liūdesio:

Esu brangiam altoriuje ir juodo darbo visuose kvartaluose,
einu ir deginu ir griauunu ir verkiu baisioj pabaisoje ugnies...
Pro debesėlį jazmino žiedų, pro gaisro alasą
kvartalai, melskitės, altoriai, griūkit be manęs -

nieko jūs nežinot, dulkės nežinios.
Gaila man pasaulio, gaila man minios.

Ir vis tolyn ir vis daugyn to galesio ir meilės Kristuje
ir vis tolyn ir ligi amžių pabaigos ...

27 Brazdžionis, B., *supra* note.

Pasmerks mane minia ir nieko nematys tame
balse mirtingo, paprasto žmogaus -
„gaila man minios“.²⁸

Kristaus vizijų eilėraščiai („Javu alegorija“, „Kristus ir Jeruzalės moterys“, „Jėzus ir minia“, „Paklydėlis Efratoje“, „Emaus“, „Kristaus paieškojimas“ ir kt.) savo stilistika primena biblinius Jėzaus pasikalbėjimus su apaštalais ir minia. Poetas tęsia biblinę Jėzaus pamokymų tradiciją ir jo vardu drąsina žmones, kviečia atsiverti. Jo kūryboje Dievas tarsi atkartojta žmogaus dvasinį judesį – ne tik žmogus ieško Dievo, bet ir Dievas ieško žmogaus. Šiuose eilėraščiuose religinis veiksmas ir vyksmas peržengia oficialiosios Bažnyčios ribas, poetas perima kunigo-pastoriaus-ganytojo funkciją, tampa savotišku keliaujančiu pamokslininku, kuriam skleisti tikėjimą nereikia specialios erdvės ar regulomis nustatyto laiko. Poetas prisiima biblinio pranašo poziciją, kuri labiausiai sustiprėja artinantis karui.

Daugumai B. Brazdžionio eilėraščių būdinga tai, kad egzistencialistinis būties beprasmybės pojūtis sušvelninamas krikščioniškosios eschatologijos vilties, tai yra, nuolat akcentuojama, kad skausmas ir mirtis tėra vartai į tikresnį Dievo pasaulį. Žemiškasis gyvenimas poeto suvokiamas kaip „švenčių išvakarės“, pasirengimas egzistencijai anapus ribos, tad netrukus ateisianti mirtis suvokiama kaip natūrali ir dėsinga tąsa, sukelianti švelnų graudulį arba nekantų laukimą.

Apokaliptinis baigties traukimas visa jėga atsiskleidžia tuose B. Brazdžionio eilėraščiuose, kurioje neaiškios grėsmės nuojautos išsipildo išprotėjusio pasaulio vaizdais. Vis dėlto šios vizijos labiau susijusios ne su baudžiančios Dievo rankos veikimu, o su artėjančio karo pavojumi ir žmonijos tragedijos nuojautomis:

Grius valdžios kaip blankus šešėlis, keisis kabinetai,
ir milijonų bankai bankrutuos,
užges elektra Liverpuly, Bostone, užges Maskvoj, užges Kaune, užges ir Nazarete,
patamsy tautos nematys tautos.²⁹

Bibliniai pasaulio pabaigos ženklai – netikri pranašai, karai, žemės drebėjimai, badmečiai, persekiojimai – papildomi poeto gyvenamojo laikmečio realijomis. Nuolat žudomi žmonės ir vykstančios tragedijos gali priversti suabejoti pačia Dievo idėja, tačiau „Dievas tyli ne visada, Jis gali kalbėti ir atitraukdamas savo šviesą – pasmerkdamas žmogų skausmui ir pažeminimui“.³⁰ Tad visi teodicėjiniai priekaištai iš tiesų turėtų būti adresuojami pačiam žmogui, piktnaudžiaujančiam savo laisva valia.

Poetas ieško pasaulio išgelbėjimo, ar bent Apokalipsės atitolinimo galimybės, ir prabilęs pranašišku balsu bando sugrąžinti į pasaulį tikrąjį tikėjimą, priversti žmoniją praregėti:

Prieš artėjančią ir juodą debesį regiu,
priešais dangų, plėšiančią ugnim,
aš regiu balandį baltą ir verkiu,

28 Brazdžionis, B., *Kristaus paieškojimas*. In *supra* note, p. 14.

29 Brazdžionis, B., *Ženklių psalmė*. In *ibid.*, p.78.

30 Biolo, S. J., *supra* note, p. 33.

ir pasaulis visas verkia su manim.

<...>

Prieš artėjantį ir juodą debesį, žmogau, kas tu,

prieš nuskrendantį balandį baltą o kas mes?

Debesis, tautas apnešęs peklišku kvaitu,

baigia nešt, jau baigia nešt visas žemes.³¹

Pranašo regėjime vyksta kova tarp dviejų pradų – Viešpaties rūstybės, kurią simbolizuoja audringas dangus, ir Viešpaties malonės – balto balandžio tame danguje. Balto balandžio sparnų šviesa įkūnija viltį, tačiau ji nebūtinai išsipildys. Modernaus pasaulio metafora - tai tūkstančio vergų minia, stovinti audringo debesies fone. Regėtojas nujaučia jų baisų likimą, isisąmoninamas žmonijos menkumas gresiančių kataklizmų fone, bet vis tik pabrėžiama, kad žmonija yra tarp balto balandžio ir juodo debesies, kad ji vis dar turi pasirinkimą, kad gali pakeisti savo lemtį. Tam reikia padaryti vos vieną judesį – pasipriešinti „pekliškam kvaitui“.

Taigi moderniai suvokdamas tikėjimo ir religijos santykį, ir pasinerdamas į krikščioniško egzistencializmo filosofiją, B. Brazdžionis pastebi savo meto visuomenės atitrūkimą nuo Dievo, žmonių veidmainystę, nemokėjimą ir nenorėjimą gyventi pagal Dievo įstatymus. Tikėjimo ir netikėjimo opozicija apima žmogaus dvasinį blaškymąsi tarp dvasios ir kūno, pasitikėjimo ir abejonės, tikros ir tariamos atgailos, laisvės Dievuje ir laisvės nuo Dievo. Dievo paieškos nereiškia, kad žmogui pavyks jį rasti, o suradimas neužtikrina laimės ir ramybės. Pažinęs tiesą žmogus, pavirtęs Dievo balsu, įgyja galimybę (ir būtinybę) tapti pranašu, tačiau dažnai lieka tik balsu tyruose.

Išvados

Tradicinio ir modernaus tikėjimo sandūra Bernardo Brazdžionio poezijoje atskleidžia religinės savimonės modernėjimo procesą, vykusį Lietuvos visuomenėje XX a. pirmojoje pusėje. Atsiradus poreikiui išreikšti subjektyvią, tradicines normas ne visiškai atitinkančią tikėjimo sampratą, poezija tampa platforma, kurioje netiesiogiai gali skleistis krikščioniškojo egzistencializmo idėjos.

Pirmieji religinio turinio B. Brazdžionio eilėraščiai imituoja tradicinius religinės literatūros žanrus – maldą, giesmę, himną ir išreiškia tradicinį tikėjimo supratimą. Tekstuose iškyla tėviško, artimo ir pažįstamo Dievo figūra, Jis yra garbinamas ir šlovinamas, Jam dėkojama ir atnašaujama. Tikro ir tariamo tikėjimo kontrastą šio laikotarpio eilėraščiuose išreiškia neregio figūra, įkūnijanti fizinio aklumo ir dvasinės šviesos dichotomiją.

Eilėraščiuose, sukurtuose remiantis ekspresionistinių ieškojimų principais, dingsta giedras vienaplanis pasaulio ir žmogaus vaizdavimas, žmogaus ir visuomenės, žmogaus ir Dievo santykis tampa dramatiškesnis. Akcentuojama skirtis tarp „aš“ ir „kiti“, ironiškai vaizduojamas visuomenės požiūris į tikėjimą. Tekstuose teigiama, kad religija gali lengvai tapti forma, neturinčia turinio – tušti religiniai ritualai gali nustelbti tikėjimo esmę.

31 Brazdžionis, B., „Balto balandžio mįslė“, In *supra* note, p. 84.

Poetas vaizduoja savo laikotarpio visuomenės veidmainiškumą, fariziejšką teisuoliškumą, vertybinių nuosmukį, tam priešpastatydamas tyrą vaikišką paprasto žmogaus gebėjimą jausti transcendenciją dabarties akimirkoje.

Ketvirtojo dešimtmečio B. Brazdžionio kūryboje išryškėja krikščioniškojo egzistencializmo idėjos. Poetas atvirai ir neabejotinai deklaruoja modernaus žmogaus tikėjimo suvokimą – jis ieško Dievo ir Jį randa remdamasis ne bažnytinėmis doktrinomis, o Švento Rašto tekstais. Eilėraščiuose iš detalių atkuriamą biblinę realybę persmelkia vienišumo, atsiskyrimo ir egzistencinio nerimo, tačiau visa tai persmelkia krikščioniškas pasaulio ir žmogaus vietos jame suvokimas. Dualistiniame žmogaus paveiksle susijungia Dievo ieškotojas, Jo atradėjas ir besiblaškantį, klystantį, savo laisve piktnaudžiaujantis klajūnas. Poetas priima žmogaus dualizmo idėją, tačiau pats užima biblinio pranašo poziciją, pasiryžęs tapti žmonijos vedliu *dievop* besiantinančios katastrofos akivaizdoje.

Bernardo Brazdžionio eilėraščiai, neabejotinai persmelkti neokatalikybės idėjų, praturtina lietuvių religinę poeziją, egzistencinė krikščionybės interpretacija leidžia šį poetą laikyti katalikiškojo egzistencializmo lietuvių literatūroje atstovu prisidėjusiu prie vertybių perkainojimo proceso.

Literatūra

- Ališauskas, V., Bagdonas, R., Burnys Z. 1991. *Religijotyros žodynas*. Vilnius: Mintis.
- Anglickis, St., Tarp dviejų mūsų naujosios literatūros polių. *Dienovidis*. 1939, Nr. 1, p. 1–8.
- Balčius, J., Antanas Maceina - krikščioniškojo egzistencializmo Lietuvoje pradininkas. *Logos*. 2003, Nr.35, p. 6-19.
- Brazdžionis, B. 1931. *Amžinas žydas*. Kaunas: Sakalas.
- Brazdžionis, B. 1933. *Krintančios žvaigždės*. Kaunas: Sakalas.
- Brazdžionis, B. 1936. *Ženkla ir stebuklai*. Kaunas: Sakalas.
- Biolo, S. J. 1992. *Žmogus priešais Dievą*. Vilnius: Lumen fondo I-kla.
- Čiočytė D. 1999. *Biblija lietuvių literatūroje: santykio variantai: imitacija, transformacija, deformacija*. Vilnius: LLTI.
- de Boer, T. 2006. *Filosofų Dievas ir Paskalio Dievas*. Vilnius: Aidai.
- Jakštas, A. 1921. *Ekspresionizmas dailėje ir poezijoje*. Kaunas:Šviesa.
- Katilius, V. 1997. *Židiniai ir žmonės*. Vilnius: Vaga.
- Keturakis, R. Policija čia nesikišo... [pokalbis su b. Brazdžioniu]. *Nemunas*. 1989, Nr. 1, p. 4–7.
- Korsakas – Radžvilas, K. Literatūros pulsavimai. *Lietuvos žinios*. 1939, gruodžio 30.
- Krikščionybės Lietuvoje istorija*. [sud. Ališauskas, V.]. 2006, Vilnius: Aidai.
- Pasisakymas. *Linija*. 1932, gegužės 1, p.1.
- Rabikauskas, P. 2002. *Krikščioniškoji Lietuva*. Vilnius: Aidai.
- Ratzinger, J./ Benediktas XVI. 2008. *Krikščionybės įvadas*. Vilnius:katalikų pasaulio leidiniai.
- Vaičiulaitis, A. Dvidešimties metų lyrika: tezės ir antitezės lietuvių poezijoje. *Židinys*. 1938, Nr. 5-6, p. 686–695.
- Venclova, T. 1992. Bernardas Brazdžionis. In *Lietuvių egzodo literatūra 1945-1990*. Vilnius: Vaga.
- Viliūnas, G. 2000. Lietuvių literatūrinis egzistencializmas. *Komparatyvistika šiandien. Teorija ir praktika*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.

THE COLLISION OF TRADITIONAL AND MODERN BELIEF IN THE EARLY POETRY OF BERNARDAS BRAZDŽIONIS

Silvija Rakutienė

Lithuanian University of Health Sciences, Lithuania

Summary. *Looking back at the first half of the 20th century reveals the subjective conception of religiosity in Lithuanian poetry. During the interwar period, the works of Fr. P. Jakas and the philosophers S. Šalkauskis and A. Maceina, who examined the social aspects of Catholicism, helped ideas of Catholic modernism to emerge in Lithuania. The concept of Lithuanian neo-Catholicism is based on the validation of the search for personal faith and for a middle ground between Thomistic transcendentalism and modernistic immanentism. This concept changes the usual religious poetry, the essence of which is the interpretation of the truths of faith and the glorification of the Lord. Modern poetry reveals a more personal, deeper relationship with faith and religion, determined by the deliberate self-determination of a mind-conscious person.*

This impulse is particularly evident in the pre-exile creations (1924-1944) of one of the most famous Lithuanian poets, Bernardas Brazdžionis. Publications of his early poems drew on the tone of prayer, the relation with God was rather traditional and even acting as a kind of template – it is a poetry of praise, thanksgiving and sacrifice. However, the modern human being of the early 20th century was no longer able to experience the Deity immanently. Natural, rustic, agricultural religiosity through which a person could perceive the Creator in manifestations of creation was lost. Thus, in later texts, the disturbed and restless man in the poems of Brazdžionis feels existential loneliness and begins to seek dialogue with the Lord, longing for unity with the Transcendent. This unity is perceived as the only way to realise the meaning of human existence. The poet enables his subject to become a seeker of God, giving him the right to doubt and question, reject or accept, and attempt to rewrite the biblical story. He views religion as a sign of culture and strives to restore the original essence of faith, to experience the catharsis of the believer. The modern understanding of the relationship between belief and being religious helps Brazdžionis to observe some sort of separation between society and God, the hypocrisy of people, inability and unwillingness to live according to God's laws. He considers the issue of true and figurative religiosity, confronting sincere prayer and cold religious rituals.

The poems of Bernard Brazdžionis, steeped in ideas of neo-Catholicism, enrich Lithuanian religious poetry. The existential interpretation of Christianity allows this poet to be regarded as a representative of Catholic existentialism in Lithuanian literature.

Keywords: *Bernardas Brazdžionis, Lithuanian poetry, modernism, religion in literature, Christian existentialism.*

Silvija Rakutienė, Lietuvos sveikatos mokslų universiteto, Kalbų ir edukacijos katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: XX a. lietuvių literatūra, lietuvių literatūros modernėjimo tendencijos, literatūros ir religijos ryšys.

Silvija Rakutienė, Lithuanian University of Health Sciences, Department of Languages and Education, Associate Professor. Research interests: Lithuanian 20th-century literature, trends in the modernisation of Lithuanian literature, connections between literature and religion.